

Somogy Megyei Múzeum
 UA 2005/2415
 Néprajzi adattár

Somogy Megyei Múzeum
 UA 2005/2415
 Néprajzi adattár

69170: FRECH JÓZSEF	
69171: SÍDÉTE: 2005. JANUÁR	
TART.: A VADASKERTI GYERMEK HÁZON KIVÜLI EREDEJE AZ	
1940-1950-ES ÉVEKBEN	
NAGYBERKI, KISBERKI ÉS VADASKERTI GYERMEKHÁZON II. - III.	
VÁRITANI ORSZÁGA ÉS FRECH JÓZSEF LEÉLEZÉSE	
	24 lap
	4 lap melléklet
FOLYÓIRATI MELLÉLET:	Nagyberki
SZÁM MELLÉLET:	XII.
	XXV.

--	--	--	--

--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--

Kedves Orsi!

Hosszú hallgatásomat három dolgozatommal próbálom enyhíteni:

1. A vadaskerti gyerekek házon kívüli étrendje az 1940-1950-es években.
2. Nagyberki, kisberki és vadaskerti gyerekjátékok II.
3. Nagyberki, kisberki és vadaskerti gyerekjátékok III.

Sajnos ezek megírásában is akadályozott novemberi szemműtétem, akadályoz még most is, pedig sok tervezett és elkezdett munkám van. Írom a Fejezetek Nagyberki történetéből c. könyvem javított és bővített kéziratát, írom annak ellenére, hogy talán soha nem jelenik meg. A gyermekjátékokat sem szeretném elfeledni, hiszen még sokat nem készítettem el; hol vannak a labda- és más társasjátékok! Külön dossziében várnak feldolgozásra az egyházi és társadalmi temetések búcsúztatói, a gyűjtött lakodalmi búcsúztatók, köszöntők... De más téma is izgat a tervezés és a cselekvés szintjén: nagyberki életrajzi lexikonon is dolgozom: 120-130 személy adatai szerepelnek a tervemben Niczky gróftól az általános iskola meghalt igazgatójáig. 15-20 személy adatai gépelésre várnak, szövegük végleges. Nemrég jelent meg két irodalmi folyóiratban /Budapest, Pápa/ három-négy versem, és egy budapesti antológiában ugyanennyi. A novellák sem akarnak a fejemben maradni... Csak a szemem...

Szerencsére a feleségem sokat segít. Az év utolsó napján kellems meglepetés ért: a Somogyi Honismeret közölte dolgozatát "Beültettem kiskertemet..." címmel az 1950-es évek szigetvári játéka-iról.

Ne vegye leveletem se panaszkodásnak, se dicsekvésnek, amit írtam - tények. Tudom, hogy sokat markoltam, de valami sürget...

Orsi, ha kérhetek néhány fénymásolatot a gyűjteményükből, akkor a következőket kérem:

1. Gáll Éva: Lakodalom /lelt.sz.: 1937/
2. Szabó Csabáné: Utijelentés /lelt.sz.: 946/
3. Szacs vay Éva: Utijelentés /lelt.sz.: 958./

Nagyon sok szeretettel köszöntöm, és boldogságban gazdag új esztendőt kívánok

Nagyberki, 2005. január 2.

F. Cs. Cs.

Kedves Jóska bácsi!

Nagy örömmel és élvezettel olvastam el mind a három írást. Nemcsak értékes adattári anyag válik belőlük, hanem jó lenne ezeket valamilyen módon közzé is tenni.

Egy-két észrevételt az anyaggal kapcsolatban szeretnék jelezni anélkül, hogy lektori feladatot végeztem volna:

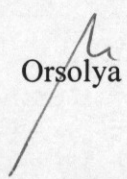
1. A vadaskerti gyerekek házon kívüli étrendje... című munkában
 1. lap (alulról a 9. bekezdés végén "Ka-hegyre" ez talán a Kata hegyre vonatkozik?
 2. lap a sóska leírásnál: „Töri, töri sóskát, somogyvári Jóskát....” Van folytatása is a mondókának, vagy refrénszerűen ismétlődik?
 3. lap: verébtojás leírásnál: „Igaz, hogy a tojástermeléssel nem tudott az étvágyunk lépést tartani...”, Kérdésem, melyik volt nagyobb a tojás mennyisége, vagy a gyermeki étvágy??
 4. lap Cséplés időszaka „A legnagyobb aratásunk ideje volt. Ekkor „vadászterületünket” Kisberki Vadaskerthez közeli felére” Itt hiányzik az áttettük, áthelyeztük ige valamelyike.

2. Nagyberki, kisberki és vadaskerti játékok III.
 6. lap a sutyi nevét biológus kollégáimmal és szüleimmel próbáltuk megfejteni. Az elképzelések az alábbiak: komló, borostyán, süntök esetleg erdei szőlő? Igazán senki sem tudta biztosan.

Szeretném tovább ösztönözni a játékok leírására, hogy kerek egészsé váljon az eddigi munka. Várom a labda és más társasjátékok anyagát is, a szöveges anyag illusztrációjával együtt. A kutatómunkához pedig jó egészséget kívánok, mert abból kell a legtöbb, ha dolgozni szeretne az ember. E munkát segítve küldöm a kért adattári másolatokat.

Kaposvár, 2005. január 19.

Nagy tisztelettel és köszönettel üdvözlö

Orsolya

A VADASKERTI GYEREKEK HÁZON KIVÜLI ÉTRENDJE AZ 1940-1950-ES
ÉVEKBEN

Vadaskert közigazgatásilag mindig Nagyberkihez tartozott közvetve vagy közvetlenül. Közvetve akkor, amikor Kisberki "tartozékként" a körjegyzőség egyik kis faluja, az 1950-ben kezdődő tanácsrendszerben pedig közvetlenül: önálló utcaként tartozott a községi tanácshoz. Ez a kapcsolat formailag megmaradt az 1990 decemberében alakult körjegyzőségben is Vadaskert utca néven.

A vadon termett gyümölcsök, növények és termények nem voltak a gyermekek - szinte kizárólag a fiúk - életében nélkülözhetetlenek, még a verébtojás sem. Gyűjtésük és szedésük, azonnali fogyasztásuk talán a valamikori gyűjtögető életmód utolsó maradványa volt. Utolsó, mert az 1950-es évek második felétől a 6-14 éves gyermekek már nem ismerik a kakuk sóskát /talán már nem is terem/, a stenglit, a sült kukoricát, a szödörgyét /már nincs is a faluban egy fa sem/. A sóskát már csak kerti veteményként ismerik mártás formájában, ha egyáltalán megeszik. Csak azt tudnák meg a szülők, hogy a gyerekük jégcsapot szopogat...!

Természetesen helyeslem a gyümölcsök megmosását, mert rendkívülien sok permetszert használunk /a mosás ezek ellen csak fél siker, vagy még az sem/, a közlekedés égéstermékei földről is, levegőből is fertőzik az embert a gyümölcsök fogyasztása révén is. Ötvenvalahány évvel ezelőtt a szedett gyümölcsöt legjobb esetben megtöröltük a nadrágunk szárában, vagy az ingünk elején. Az útszéli szödörgyéről lefújtuk a port, ha már nagyon poros volt...

A tulajdonviszonyok jogi értelmezéséről fogalmunk sem volt. Azt tudtuk, hogy mi a lopás, de a mi szerzésünkről soha nem gondoltuk, hogy lopás. Ha a Vadaskert szomszédságában lévő szőlőhegyekre, Káhegyre vagy a Homokaljba mentünk volna gyümölcsért - ez már lopásnak számított. Soha nem mentünk.

Milyen könnyű több, mint fél évszázad távlatából megállapítanunk, hogy szerzésünk, a pásztortüzek gyűjtése, a kukorica stb sütése önállóságunkat erősítette. Ezeket nem cserkész- vagy uttörőtáborokban tanultuk, hanem szüleinktől, vagy az idősebb fiuktól lestük el például a tűzgyűjtés tudományát. Talán a mi generációnk "kiöregedésével" kezdődött el a 6-14 éves gyermekek életmódjának átalakulása,

ez a folyamat nem minden esetben fejlődés. Ha mindezt összeadjuk a gyerekjátékok készítésének akkori és mostani /?/ gyakorlatával, akkor véleményemet megerősítettnek látom.

A tizennégy éves felső korhatárt, amely alól természetesen mindig volt néhány kivétel, nem véletlenül említem, mert utána a gyerekeknek dolgozni kellett, vagy tovább tanult - ez volt a ritkább eset.

*

Az étlapot, és annak használatát senki nem kényszerítette ránk, hiszen ha napközben megéheztünk, hazaszaladtunk egy cukros-, lekváros-, vagy zsiroskenyérért. A zsiroskenyeret megszózhattuk, törött piros paprikával izesíthettük, de siettünkben csak "üresen" ettük.

Tavasziak, nyáriak

KAKUKK SÓSKA. Csak a falu felső részétől /Vadaskert dombra épült/, a szélső háztól néhány méterre volt egy kis fiatal akácos, amelynek fűvét néhány naponként a falu /Nagyberki, Kisberki, Vadaskert/ kétszázvalahány birkája legelte. Csak néhány fiatal bodza volt az aljnövényzet. Kitűnő hely a kakukk sóskának. Rövid idő alatt 15-25 cm magasra nőtt, az akáclevélhez hasonlító, de annál apróbb levelei a gyöngye szárral finom csemege volt, finomabb, kevésbé savanyúbb, mint a "hétköznapi" sóska.

SÓSKA. A füves árokpartok legtöbbször megtalálhattuk, de ebből ritkán ettünk /nem az esetleges szennyeződés miatt!/, legtöbbször a rétek sóskájából ettünk annak ellenére, hogy a temetőben sokkal nagyobbak, izesebbek voltak. A temető - ma sem tudom, hogy miért - tabu volt. Kegyeletből? Nem tudom. Az biztos, hogy nem félelemből. Néha 8-10 nagy levelet összefogtunk, a köteget félbe hajtottuk, bal tenyerünkhöz ütögettük, és skandáltuk: Töri, töri sóskát, somogyvári Jóskát...

STENGLI. A felmagasodó, elvénülő sóska szára. Ize hasonló volt a sóskáé^{hoz}, de rostossága miatt rágós. Az idős, már magot hozott stenglinek ize nem volt.

ERDEI EPER. /Epörgye/ Volt rövid és hosszú szárú, de mindkettőnek a színe sötétvörös, ize pedig sokkal jobb, mint a nagyszemű, kényes házieperé. Jólakásunk után a hosszú szárakból kis csokrot vittünk haza, de haza már csak az éretlen, vagy félig érett szemek érkeztek: a többit útközben megettük. Egy száron 3-5 szem is volt, de ritkán értek egyszerre, nem is egyszerre virágoztak. A legtöbb epret a Kis-erdőben találtuk.

Nyáriak

SZEDER /szödör, szödörgye/. Hivatalosan eperfának mondták, mondják most is, azt a fát, amiről - vagy alól - a szedret szedtük. A terméséről ítélve volt fehér, hamvas és fekete szeder. A legtöbb szederfa az út mellett állt. Hires volt két fa: a Zentaiék /Denkóék/ előtt álló öreg fa, gyümölcse hamvas volt, nagy és édes. A másik a falu végéhez közel, a Kercseligetre vezető út jobb oldalán, pár méterre a sárgaföldes gödörtől. Gyümölcse közep nagyságú fehér volt, és édes. Az erdőben lévő szederfák termése apró volt, ágaikat nehezen értük el, nem is nagyon ettünk termésükből. Ha fekete szedret ettünk, megfogta a fogunkat. Sokszor voltak éhező társaink a récék /kacsák/ és a ludak /libák/, és mindkettő "gyereke", a zsibák. Mi a fákról, az ágakról szedtük a gyümölcsöt, ők a fa alól. Ha be akartuk "rugatni" a kedves szárnyasokat, többször megráztunk egy-egy ágat, vagy a fát, a mértéket nem ismerő állatok a hullott szedret mind megették, a bennük erjedő sok szeder miatt kicsit tántorogtak...

VERÉBTOJÁS. A kis falu házainak egy része zsúpos volt. /Az utolsó zsúpos ház 1960 körül dőlt össze - Mülleréké volt./ A verebek nagyon szerették a zsúpos házak eresztét: arasznyi távolságra fúrták a fészüket egymástól a zsúpba. Mi nem vártuk meg, hogy kiköltse a tojásukat, az eresznek támasztott létra segítségével kiszedtük azokat, és - ha a szülők nem voltak otthon - egyszerre tizenötöt, huszat is megsütöttünk úgy, hogy a tyúkok tojásának sütését láttuk édesanyánktól. Sikerült, ahogy sikerült, de jó volt. Igaz, hogy a "tojástermeléssel" nem tudott az étvágyunk lépést tartani...

FÖLDI SZEDER. A legszebb bokrok a tengerszint feletti 200 méter magas Farkas-domb déli, délnyugati északról védett teraszán voltak. Finom volt a földi szeder, csak nem adta magát olcsón: tuskéi böktek, karmoltak, ösztönösen elrántott kezünkbe a visszafelé hajló tuskék "belekapaszkodtak".

CSEPLÉS IDŐSZAKA. A legnagyobb "aratásunk" ideje volt. Ekkor "vadászterületünket" Kisberki Vadaskerthez közeli felére. A leggazdagabb kisberki gazdánál /pógároknál/ sem tartott egy napnál tovább a cséplés, emiatt a cséplőgépet /masinát/ és az elevátort gyakran kellett más-más portára /szérűre/ vontatni, állítani. Mi, gyerekek vittük a masinánál dolgozó szüleinknek a reggelit /früstköt/, az ebédet és az uzsonnát /ozsonát/. Amíg a masinások ettek, mi a kertekben "gazdálkodtunk". Szedtük a fáról, a fa alól a már érett SZENTIVÁNYI ALMÁT /ómát/, 40-50 centiméteres botokkal dobáltuk a később érő ómákat, ezeket is megettük. Érett volt már az árpa- vagy búzaérő szép sárga KÖRTE, ez is a miénk lett, természetesen csak anyi, amennyit meg tudtunk enni, egy kicsit azért vittünk a hazafalé útra is. Nem vetettük meg a még savanyú, vagy már érett MEGGYET sem. Természetesen a sokféle SZILVÁTÓL sem: volt fehér és kék, mindkét fajtaból magvaváló és nem magvaváló. A szép nagy PARADICSOMOT sem vetettük meg: úgy ettük, mint az almát.

ARATÁSKOR néhányan meleg ebédet vittünk az arató szüleinknek, elsősorban Tüskébe. A hosszú, 2-3 kilométeres úton megéheztünk, megálltunk és megkóstoltuk az ebédet, pedig a szülők adtak volna, adtak is, pedig észrevehették a kóstolást... /Az az út már nincs meg /2004/: szántóföldnek mérték ki kárpótítás címén.

FORRÁSVIZET ittunk, ha játszás közben megszomjaztunk, nem volt időnk hazaszaladni. A kenderáztatóknál 5-6 forrás is volt, de a legjobb vize Bakiék kertjüktől néhány méterre lévő forrásnak volt, amit rendszeresen kotortak, mélyítették, mert vizét néha főzésre is használták. A másik, általunk használt forrás a szederfánál, Schlutték tója mellett volt. Háromféleképpen ittunk: ráhasaltunk a vízre, így közvetlenül ittunk, vagy tenyerünkkel mertük a vizet a szánkba, kenderáztatáskor pedig a száraz, belül üres, már kimosott magkender szárát használtuk, mint szívószálat. Mindhárom esetben félrekotortuk a vizen uszkáló néhány, kb 2 centi nagyságú paprikás békákat. /Paprikásnak neveztük a kis jószágokat, mert finom-sárga hasukon piros foltok voltak./

Ősziek

A KERTEK masinálás előtt és után is a mi "ellenőrzésünk" alatt álltak, hiszen Bakiék nagy, borizú, cirmos és Müllerék már nem is tudom

milyen ízű almájuk, Májerék öreg, szomorúfűzhöz hasonló meggyfája minden évben bőven termett. Minden kertben volt egy kis gyümölcs.

Az UDVAROK gyümölcsfáinál már csak "vendégek" lehettünk. Néha nemkívánatos vendégek. A szomszédunkban lakó Tormási Pista barátomék udvarában volt egy, általunk még máshol nem látott, piros körtét termő fa. Néhány szemet szerettünk volna megenni a barátommal, de az öregapja, az Ádám bácsi szijostorral mindkettőnket elzavart. Jó néhány udvarban volt diófa. Természetes volt az, hogy néhány szemet fölszedtünk. A DIÓ feltörésének három módját ismertük. Egy darab téglára téve másik téglával ütöttünk rá. /A kalapács használata már "uri huncutság" volt./ Nem volt ritkaság, hogy szánkba véve fogunkkal roppantottuk össze. Gyakori volt az is, hogy a tenyerünkbe fogott két diót egymásnak szorítva roppantottuk össze. Ha egyik csak kettőbe törött, fogunkkal fejeztük be a törést.

CSIPKEBOGYÓ /hecsli, hecsedli/. Mi, gyerekek, egyik nevet sem használtuk, csak segvakaróként emlegettük, mert a vadrózsa szép piros termését szőröstől-bőröstől-magvastól ettük, s amerre ment a testünkben, mindenhol "vakart". Az erdőszélen voltak a vadrózsabokrok, de a legszebb, legnagyobb termést adó segvakaró Streitenberger Józsi bácsiék kútja mellett volt egy elvadult nemesített rózsabokor "személyében".

CSICSÓKA. Csak a kisberki iskola kertjének végéből tudtuk "beszerezni" az édes gumókat. /Hogyan kerültek oda?/ Megettük, de - hasonlóan a csipkebogyóhoz - nem tartozott a legkedvesebb ételeink közé.

Király bácsiék kertjének gyepűjében volt a közvetlen környék legnagyobb MOGYORÓBOKRA. Szerettük a mogyorót. Fogainkkal roppantottuk össze, ha egyáltalán hozzájutottunk, ugyanis mindig versenyben voltunk a mókusokkal, legtöbbször a mókusok győztek.

KERÉKRÉPA. Az állatok takarmányozására vetették a falu közelében lévő néhány helyen, például a Homokaljban. Formája és nagysága a fekete retekhez hasonlított, bőrének színe sötét volt. Bicskánkkal meghámoztuk, és úgy ettük harapva, mint az almát. A húsa - bőrével ellenében - fehér volt, íze édeskés. Szerettük.

Talán a SÜLT KUKORICA és a SÜLT KRUMPLI volt a legkedvesebb ételünk. Valószínűleg nem az ízük miatt, hiszen a sütőben /renben/ sült krumpli is jó volt, hanem elkészítésük módja, a készítésük során kialakult hangulat tette azzá. Sarjúkaszálás után szabad volt a réten a teheneket legeltetni. Ez a gyerekek, a fiúk feladata volt. A vadaskertiek a falu és Kisberki közötti Cigány réten legeltettek. Több volt a legeltető, mint a legelő szarvasmarha... A jószágok ilyent tájt kárba már nem mehettek, volt időnk "meglátogatni" a közeli kukoricásokat. Csak a még puhaszemű, tejes kukoricát szedtük. A rét szélén lévő bokrok ágaiból nyársat vágtunk-faragtunk, amelyre feltűztük a lecsumázott kukoricát, majd a nyársat a nar korábban megakasztott "pásztortűz" fölött forgattuk, közben a hazulról hozott krumplit a parázs közé dobtuk. Az igaz, hogy úgy a kukorica, mint a krumpli egy része egy kicsit megégett, másik része félig nyers maradt, ízük mégis felejthetetlen. A legelő tehenek tudták, hogy mikor kell haza menni...

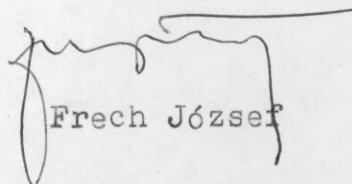
Az erdőszéleken bőven volt GELEGONYA /galagunya, gelegunya/ és KÖKÉNY /kökönye/. A legszebb kökönye a Kis Janiék kertje végében volt. A kökény sötétkék savanyú /savanyó/ bogyóját jobban szerettük, mint a barnapiros gelegunyát, különösen akkor, amikor a hamvas-kék szemeket megcsipte a dér., aminek következtében puhábbak lettek a szemek, "nyilásokat" összehúzó savanyú ízükből vesztettek. Itt is volt ellenfelünk: a madarak, de annyi volt a termés, hogy jutott is, maradt is...

Téliek

Az igaz, hogy télen már nem volt termő gyümölcs, de a gyerek télen is megszomjazik. A szomjúság oltására ott volt a HÓ, a JÉG és a JÉGCSAPOK. Az iskolában, az óráközi szünetekben hógolyózás közben ezekkel oltottuk szomjúságunkat. Így volt ez szánkózás /szankózás/ közben is: ki ért rá akkor hazaszaladni egy pohár vizért. Az iskolából hazamenet föl-föltörtük az út melletti kristálytisza patak jegét, egy-két darabkát elszopogattunk belőle. Ennél sokkal "jobb" volt az ereszről letört jégcsap, hiszen az már formájával is "kinálta" ma-

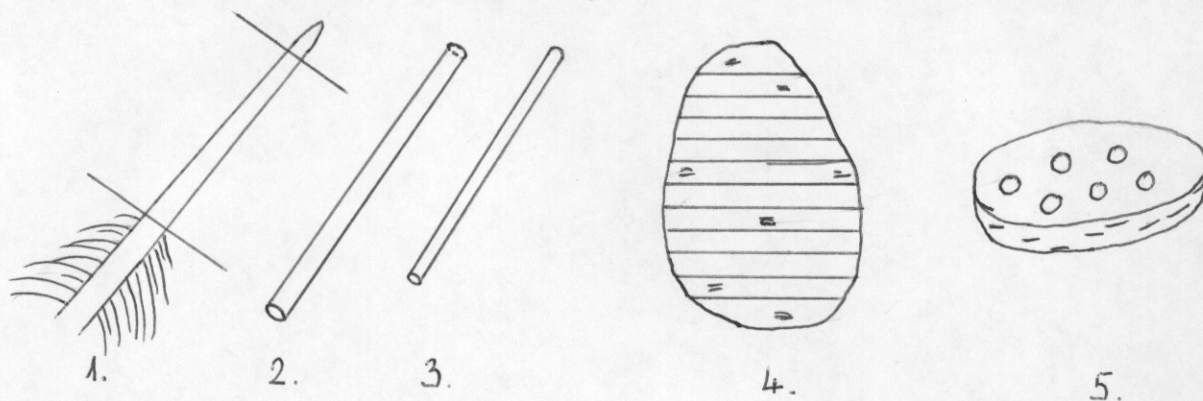
gát, különösen a zsúptetők ereszeről, hiszen azok legalább háromszor, négyszer nagyobbak és szebbek voltak cseréptetős testvéreiknél.

Nagyberki, 2004. november

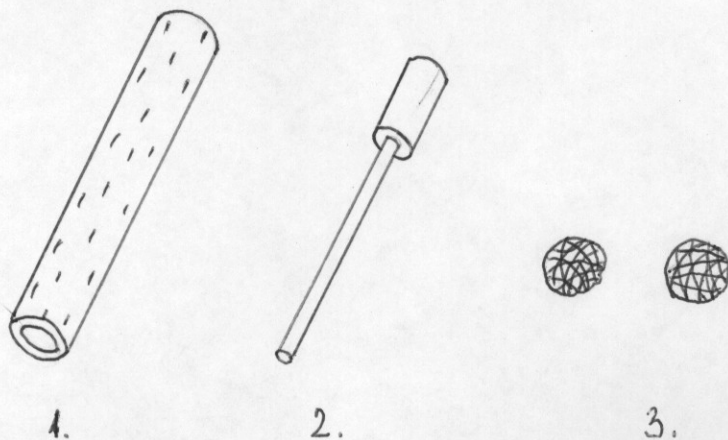

Frech József

NAGYBERKI, KISBERKI ÉS VADASKERTI GYEREKJÁTÉKOK II.

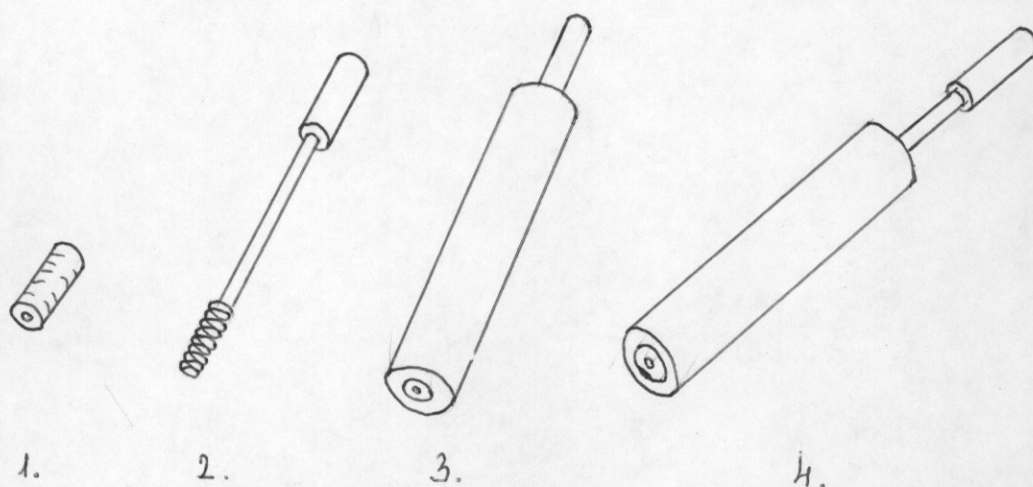
KRUMPLIPUSKA. A liba /lúd/ szárnyának végén lévő vastag tollból készítették a gyerekek. Az üreges toll mindkét végét levágták /1/, majd az így nyert cső /2/ méretéhez vékony ágból dugattyút faragtak /3/. A "lőszert" krumpliból készítették: egy nagy krumplit 3-4 mm-es szeletekre vágta, amelybe beleszúrták a csővé alakított lúdtoll mindkét végét /4-5/. A fa dugattyúval az egyik krumplilőszert lassan a másik felé tolták, amelynek következtében a két krumplidarabka között sűrűsödő levegő előbb-utóbb 1-2 méter távolságra kilökte kis pukkanás kíséretében a krumplipuskából az elől lévő "lövedék". Ujratöltéshez ismételten a krumpliszeletbe kellett nyomni a lúdtollat már csak egyszer, mert egy lövedék a puskában maradt.

KÓCPUSKA. Készítéséhez 20-30 cm-es hosszú, 2-2,5 cm vastag nyers bodzafára, pár centiméterrel rövidebb botra és kócra volt szükség. /Azért jó a nyers bodzafa - borzafa -, mert könnyen faragható, és vastag bele van./ A bodzafa /1/ belét egy erős, egyenes bottal, amiből később dugattyút faragtak, kinyomták /2/. Vizes kócból olyan méretű golyót készítettek, kettőt, amelyek szorosan lezárták az üreges bodza mindkét végét. /3/. A dugattyúval az egyik kócgolyót addig nyomták egymás felé, amíg a közöttük lévő levegő a nyomás következtében az elsőt ki nem lökte pukkanás kíséretében a puskából. A lőtávolság 2-4 méteres is lehetett. Ha valaki közel tartotta kezét a puska elejéhez, a nedves kócgolyó megcsipte a tenyerét. Az előbb említett pukkanása - durránása - jóval nagyobb volt, mint a krumplipuskáé.

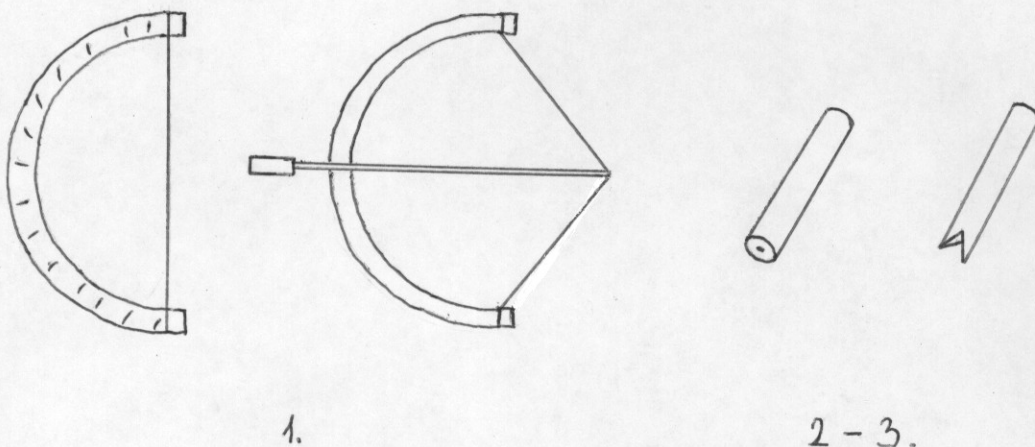

VIZIPUSKA. Készítéséhez ugyanazokat az anyagokat használták, mint a kőcpuskánál. Eltérések: a kőc golyók helyére a bodzafa elején egy dűznit /1/ helyeztek el. A dűznit is fából készítették, vastagságát a puska nyílásához mérték, hosszúsága 1-1,5 cm volt. Közepére vékony, megtüzesített dróttal lyukat égettek, hogy a felszívott vizet át tudják rajta nyomni. A dugattyú végére kb 2-3 cm hosszan annyi kendert /ha az nem volt, akkor kőcot/ tekertek, hogy az szorossá tegye a dugattyú mozgatását: csak így tudták fölszívni és kinyomni a vizet /2/. A dugattyút teljesen benyomták /3/, majd a puska elejét vízbe dugták, és utána lassan visszahúzták a dugattyút /4/, amelynek következtében a puska megtellett vízzel. A lövés: a vízzel teli puskában a dugattyút előre nyomták, így a víz a dűznin át keskeny sugárban távozott sokszor 6-8 méter távolságra is. Ha kis lyukat égettek a dűznire, a vizsugár vékonyabb, a "lőtásolság" pedig nagyobb lett.

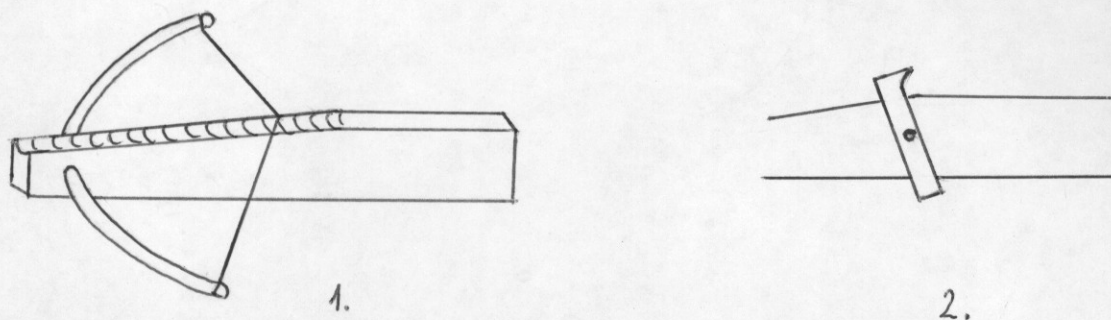

NYIL. Nyilat különböző, hajlitható fából készítették, de legjobb volt a kökönye, mert nehezen hajlitható, erős fa volt, és tartós. A legtöbb nyilat ebből készítették. A kb 1 méter hosszú 1,5-2 cm vastagságú kökönyét - egyik végét a földre téve - lassan a kívánt ivre meghajlították, két végét erős, lehetőleg vékony madzaggal összekötötték /1/. Nyilvesszőt nádból /ez volt a ritkább/, száraz kender-

szárból vagy vékony, egyenes vesszőből készítettek. A lőtávolság növelésére a nyíl erősségén, a nyilvessző anyagán kívül szükség volt a vessző megfelelő kiegyensúlyozására is, erre elsősorban fiatal, nyers bodzafát használtak, ennek is különböző formái voltak /2-3/. Az 1-1,5 cm vastag egyenes bodzából levágtak egy 2,5-3,5 cm hosszú darabot, ha veszélyessé akarták tenni, akkor kihegyezték. Vesszőt irányító nehezéknek használtak még - ritkán - kilőtt vadászpatron papir hüvelyét is, kizárólag kisberki gyerekek. A lőtávolság 30-50 méter között volt. Az ügyes nyilkészítők fegyvereivel a 60-80 méteres távolságot is elérték, természetesen ez a pontosság rovására ment.

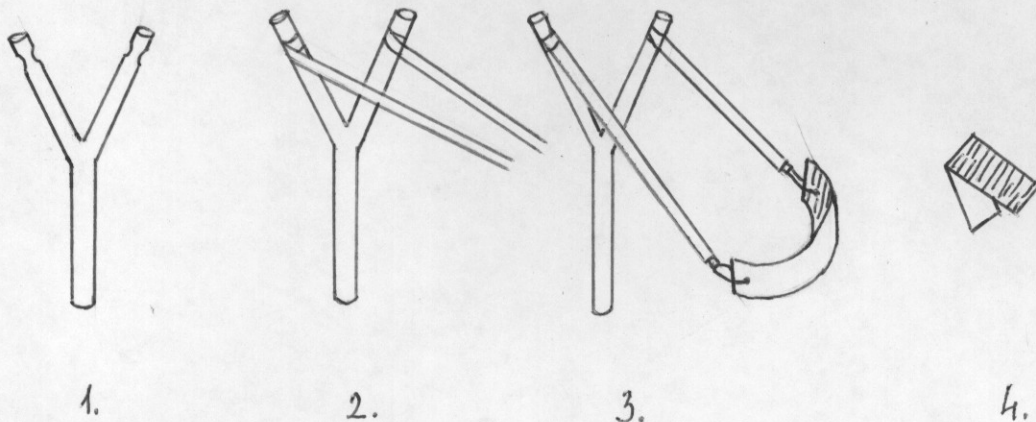

NYILPUSKA. A nyilat felszerelték egy deszkából faragott puskára. A nyíl mérete itt is változó volt, de a vessző rövidebb volt a nyilnál megismertnél. A nyilhoz viszonyított előnye csak egy volt: a pontosság. Hatótávolsága sokkal kisebb, kezelése nehezkesebb. Nem is volt olyan népszerű, mint a nyíl. A nyilvesszőt a deszka-puska vályújába tették, majd a felhúzott nyíl madzagját egy, erre a célra kifaragott részbe akasztották /1/. Ha a madzagot az ujjukkal, vagy az elsütő szerkezettel /2/ kiszabadították, az eredeti helyére visszaugró madzag kiröpítette a vályúból a nyilvesszőt. Az elsütő szerkezet vékony kis deszka volt, amelynek végére kis akasztót szergeztek /faragtak/, ez tartotta a felhúzott nyíl madzagját. Az egészet úgy erősítették egy szöggel a puskához, hogy forgatni lehessen.

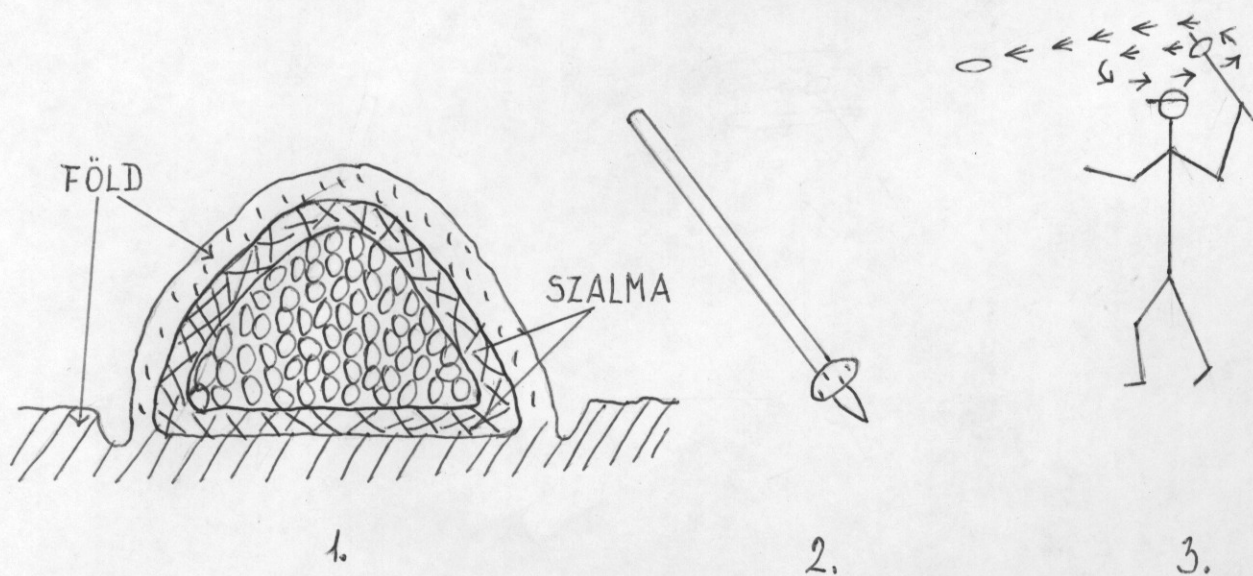

CSUZLI. A legnépszerűbb "fegyver" volt a gyerekek körében: könnyen és gyorsan elkészíthető, nyakba akasztható, zsebre vágható, a muni-ciója pedig útszélen hevert kisebb kövek, kavicsok formájában. Y formájú, szabályos elágazású kb 15 cm hosszú vékony ágas fáját le-hetőleg sima, fiatal fák ágaiból választották ki./1/. Mindkét ágára egy-egy kb 15-18 cm-es 1 cm széles gumit kötöttek erős cérnával/2/. Erre leggyakrabban a könnyen nyúló kerékpárbelst használták, később az utókerék belső gumijából vágott gumik domináltak elsősorban erős-ségük miatt, az igazi "sztár" az 1950-es években az úgynevezett tej-gumi volt tartóssága, erőssége és nyúlékonysága miatt. A két gumi-szál másik végét - ugyancsak erős cérnával - egy kb 6X3 cm-es puha bőrdarabbal kapcsolták egybe /3/. Erre legalkalmasabb volt a hasz-nált cipő nyelve. Ebbe tették a kilövésre szánt kavicsot, amit bal kezük hüvelyk- és mutató ujjával összefogva a két gumiszálat kihúz-ták, a kihúzás tetőpontján a bőrtasakot elengedték, így abból a ka-vics a visszaránduló gumik erejéből az ágasok fölött - vagy között - messzire röpült, talán 30-50 méterre is.

Az 1950-es években a "fegyverpiacon" megjelent egy új csúzli: a nadrágartóból /hózentróger/, vagy más, hasonló hosszúságú gumiszálat tartalmazó helyről egy kb 15-20 cm-es szál egyik végét a bal kezük hüvelyk- és mutatóujjára kötötték. A gumi közepére helyezték az 1-2 cm-es, összehajtogatott papirdarabot /4/, majd ennek két végét összefogva húzták meg a gumiszálat, ha az összehajtogatott papirda-rabot elengedték, az a kijelölt cél felé röpült. Minél keményebb volt a papirlövedék, hatása annál "csipősebb" volt. Ezt a csúzlit elsősorban tanítási órákon és azok szüneteiben használták, hiszen az egy szál gumit könnyen el lehetett dugni a tanár vagy a "célpont" elől. Sajnos néhány esetben "U" szöveget tettek a papir helyére, ez már veszélyes volt. Szerencsére ez nagyon ritkán fordult elő.

KRUMPLIDOBÁLÁS. Szedés után a termést leföldelték /1/. Vetés előtt kibontották a hatarakat, szétválogatták a krumplit. Az étkezésre és vetésre alkalmatlanokat félre dobták, ezeket a gumókat a gyerekek egy kb 1 méteres kihagyezett botra szúrták /2/, majd a botot többszöri, fej fölötti lóbálás után /3/ hirtelen meglendítették. A lendítés hirtelen megállítása következtében a botról lecsúszó krumpli 30-40 méterre is elrepült. Természetesen "véletlenül" egy-két szép, egészséges szem is a botra került, mert súlya és simasága miatt nagyobb távolságra lehetett dobni. Nem volt ez igazi fegyver, inkább versenyzés: a dobáló önmagával vagy barátjával versenyzett: ki tud messzebbre vagy pontosabban dobni.

OSTOR SUDARÁBÓL A KŐ. Majdnem minden gyereknek volt kanászostora, amit maga készített, vagy az apja, illetve öregapja segítségével. Nyele kb 40 cm-es, tenyérbe simuló fa volt. Magát a 2,5-3 méteres ostort kenderből készítették kettes, hármas vagy négyes fonással. Fonás közben szálak elhagyásával "fogyasztották", vékonyították az ostort, amit végül a legegyszerűbb kettős fonással fejeztek be. Sudara általában kender volt, vagy raffiából, illetve áztatott fiatal hársfa finom kérgéből /hasonlított a raffiára/ fonták. A kender sudár jobban csipett, tartósabb volt a raffia- és hársbudárnál, de ezek nagyobbat durrantak. /A durranásnak ebben a játékban nem volt jelentősége./ Az ostor sudarába egy 3-4 cm-es követ /kavicsot/ kötöttek úgy, hogy 3-4 pörgetést kibirjon, majd a megfelelő időben és irányba "kiszabadulhasson". A kő bekötése után a gyerek a feje fölött megpörgette a teljes hosszában megfeszülő ostort, amikor úgy érezte, hogy most, akkor egyet rántott az ostoron, így a kő "kizökkenve" az egyenletes forgásból, a megadott irányba röpült. A

kő röpülésének irányát a dobó az ostor megrándításának pillanatával tudta szabályozni. Erre szükség is volt, mert a 90-100 méterre repülő kő sebessége és súlya tekintélyes volt. Valószínűleg azért ismerem csak Vadaskertből a játékot, mert ott volt hozzá a megfelelő dombos terület.

KARDOZÁS. Nagyon kevés gyerekeknek volt faragott kardja. Helyette az alkalmi csaták során alkalmi "kardok" voltak: a szomszéd kerítéséből kihúzott, nagyjából azonos hosszúságú /kb 1,5 m-es/ bodza. A harcok párban folytak: mindenkinek megvolt a maga ellenfele. Szúrást ritkán alkalmaztak, inkább vívtak - ütöttek - , a győztes az lett, aki ellenfele kardját eltörte /ez volt a gyakoribb/, vagy kezéből kiütötte. /Természetesen az ellenfelek más szabályokban is meggyegyezhettek./ Ha nem volt a közelben száraz, bodzából font kerítés /ez leginkább Nagyberkiben és Kisberkiben fordult elő/, akkor valamilyen fáról vagy bokorról vágtak a már említett méretű "kardot". Ennek előnye, és egyúttal hátránya is az volt, hogy nehezebben törött.

*

A játékokat, a "fegyvereket" a gyerekek maguk, maguknak készítették. Aki nem tudott például kőcpuskát készíteni, annak nem volt kőcpuskája. A játékoknál ipari termékeket csak a csúzlinál használtak: gumit és bőrt, esetleg cérnát. A vékony madzagot kenderből fonyták.

Elkészítésükhöz csak egy eszköz kellett: a /bugyli/ bicska. Nélkülözhetetlen volt a kezügyesség a faragásnál, az ostor fonyásánál, de a kökénybot nyillá váló alakítása is figyelmet igényelt, mert nem lehetett egyszerre, egy ütemben meghajlítani, csak apránként.

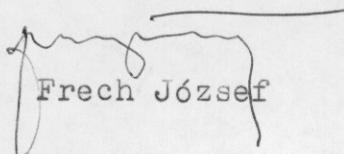
A "fegyvereket" nagyon ritkán használták egymás ellen. Néha azonban előfordult. Az 1950-es években a kisberki gyerekek csapata megtámadta a vadaskertieket. A csatában az egyik kisberki nyilvesszőjének végére kilőtt vadásztöltény hüvejét tette nehezékeknek, ezzel találta el a vadaskerti csapat egyik tagjának, egy kislánynak a homlokát. Azonnal vége lett a csatának, a csapatok tár-

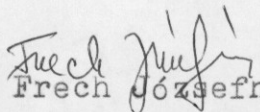
gyalás nélkül kibékültek. Az ijedtségen kívül csak egy kis búb maradt a lány homlokán.

A "fegyverek" az 1950-es évek második felében lassan eltűntek a gyerekek kezéből. A csúzli "húzta" legtovább: még a '60-as években is előfordult.

A játékokat 7-14 éves fiúk készítették, és játszottak velük.

Nagyberki, 2004. december

Frech József

A rajzokat készítette:
Frech Józsefné

NAGYBERKI, KISBERKI ÉS VADASKERTI JÁTÉKOK III.

A gyermekjátékok III. részében is azokat a játékokat, azok elkészítési módját írom le többes szám első személyében, amely játékokat - egy-kettő kivételével - magam is készítettem, játszottam velük. A játékokban közös az, hogy készítésük már játék volt.

A néhány játék, illetve azok használata ünnephez kötődött: pincekulcs-durrantó /része volt a népszokásnak/, halálfej. Voltak olyanok, amelyek más játékok, más szórakozások alapjai voltak: fatalp, amit egyedül is, közösen is lehetett használni, a sutyiból készített ostort elsősorban párosban, a "lóval" közösen volt alkalmazható. Kanászostor, amit kőhajításra is használtunk.

Az ostornál és a kanászostornál a játékkal együtt megjelent hasznosságuk is: az állatok terelése, hajtása. A gyermekláncfűből készített lánc kezűgyességünket és szépérzékünket segítette. A traktor, a pótkocsi valamint a kis zsákok készítése /a zsákkészítés nem volt általános/ már "iparszerű" volt: a kezűgyesség mellett a szerszámok ismerete is nélkülözhetetlen volt. Ide tartozik a vályogvető és a kis vályogok készítése.

Nem a gubacspipa és a kukoricahaj-dohányból készített cigaretta szoktatta rá a ma dohányzókat a dohányzásra; csak kipróbáltuk, kicsit felgőttnek éreztük magunkat.

A zeneszerszámokkal sem önmagukban, sem együttesen nem lehetett a klasszikus értelemben véve muzsikálni, csak hangot adtak. /Fűzfasip, tollsip, töktrombita, zugattyu./

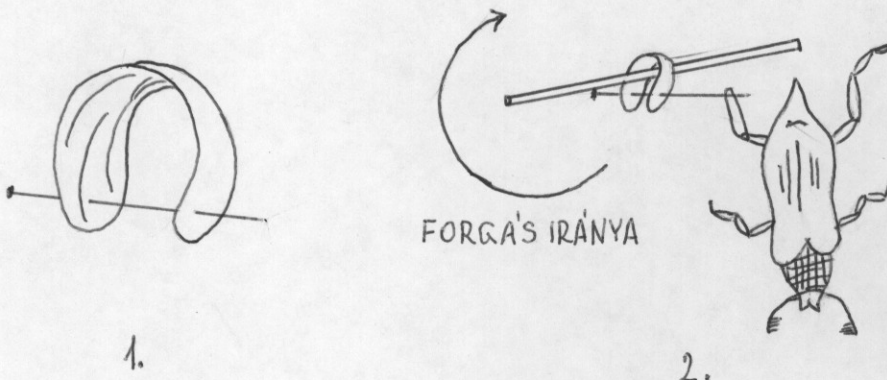
A cserebogár-pörgettyű miatt ma az állatvédők petíciót nyújtanának át a környezetvédelmi miniszternek, de tengernyi sok kárttevő cserebogár volt: ha májusi estéken föltartottuk a seprűt a magosba, a neki ütközők tucatjával hullottak elénk, ha nappal megráztunk egy fiatal fát, jégesőként kopogtak ránk a lombok közül.

*

CIGARETTA. A felnőttektől láttuk: a boltban vásárolt vékony cigarettapapírt bal kezük hüvelyk-, mutató- és gyűrűs ujjuk közé fogják, dohányt szórnak a papírvályuba, amelynek két szélét megnyálazzák, így összeragad, majd - szájukba véve - a végét gyufával vagy

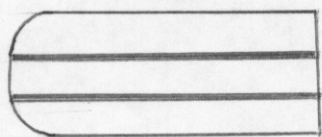
háborús töltényhüvelyből készített öngyújtóval meggyújtják. Nekünk se pénzünk, se bátorságunk nem volt papir- és dohányvásárlásra. A mi "cigarettapapirunk" az újságból letépett darab papir volt, dohányunk pedig száraz, hosszú kukoricahaj, illetve apróra morzszolt bodza vagy falevél volt. Papirvályút nem sikerült kialakítanunk, ezért cigarettánk szivar vastagságú és hosszú volt, két vége - ügyetlenségünk révén - üres maradt. Öngyújtónk természetesen nem volt, hazulról lopott gyufával gyújtottunk rá. Az üres cigarettavég láng-
ra lobbant, aminek következtében sokszor leégett a szemöldökünk. A cigarettázást követő szédülést és hányingert - néha hányást - a szülőktől kapott szidás vagy nevelő hatású pofon gyógyította.

CSEREBOGÁR PÖRGETTYÜ. Májusi játék volt. Két cserebogár, egy hajlítható /vas/ gombostű és egy kb 15 cm hosszú, sima faág kellett hozzá, és két cserebogár. Az egyik cserebogár egyik kemény fedőszárnyát letéptük, meghajlítottuk, gombostűvel átszurtuk /1/. A másik cserebogár egyik hátsó lábát "térdben" letörtük, a csonkba szúrtuk a gombostűt, majd az összetűzött szárny közé bedugtuk a botot. A cserebogár fejjel lefelé lógott /2/. Ha a vékony faágat bármelyik irányban megforgattuk, néhány forgatás után a cserebogár kinyitotta szárnyait és repülni akart, de a tartó ág nem engedte, ennek következtében repülése "körbenjárás" volt. A pálca vékonyságú ágat nem kellett tovább forgatni, a cserebogár repülésével önmagát forgatta. A játék addig tartott, amíg a cserebogár bírta a körbe-repülést.

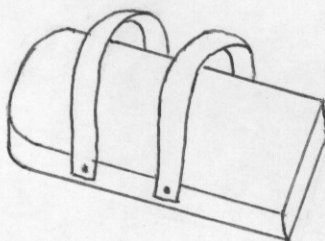

FATALP. A három faluban még az 1950-es években sem volt tömegesen fémből készített korcsolya. A fatalp természetesen téli játékszer volt. Minden 8-14 éves fiú lábai méretéhez "szabott" két db 2-3 cm vastag deszkát. Első két sarkát legömbölyítettük, hogy ne akadjon meg a jégen. A deszkalapok aljára 2-2 db 2-2,5 mm-es drótot erősítettünk úgy, hogy az első végeit fölhajtván szögeztük a deszka felső

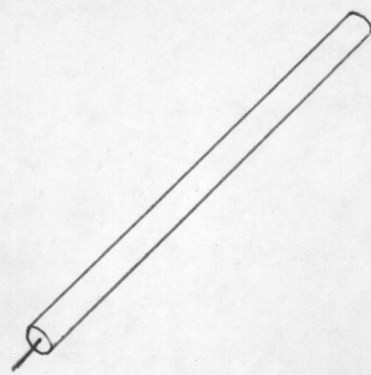
részére /1/. Hogy a fatalpat használni tudjuk, mindkét fatalpra 2-2 szijat erősítettünk szöggel, így bebujtatva lábunkat, mintegy papucsként húztuk fel /2/. A nagyobb jégfelületen úgy használtuk, mint később a korcsolyát. Ha a befagyott víznek alacsony partja volt, nekifutásból mentünk a jégre. Ez a kisfelületű kenderáztatónál /Vadaskert/ is előfordult. Néhányan, hogy gyorsabban csússzon a fatalp, vagy a figurák szabályosabbak legyenek, szögesbotot használtak: testmagasságukhoz mért kb 3 cm vastag bot egyik végébe szöget vertek úgy, hogy a szögből 3-4 cm kiálljon /3/. A szög fejét levágták, majd a szög végét hegyesre reszelték. A következőképpen használták: a bot felső végét két kézre fogva, szöges felét a lábuk között a jégbe szúrták, majd előre lökték magukat. A korcsolya tömeges megjelenésével eltűnt a fatalp.

1.

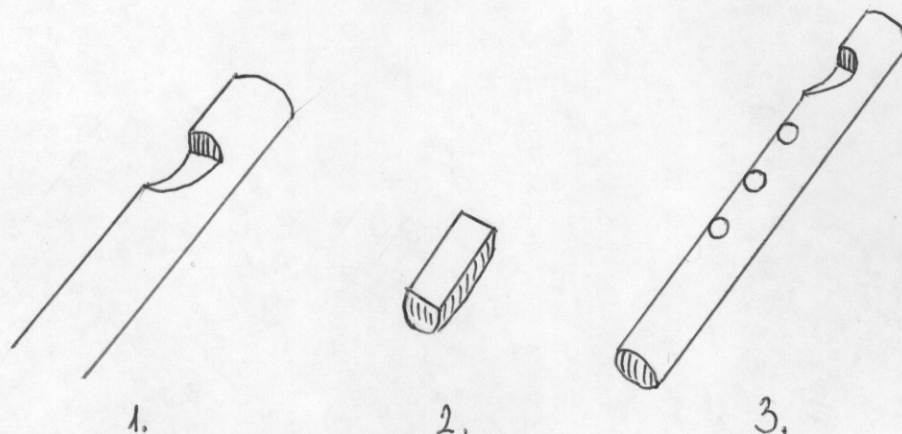
2.

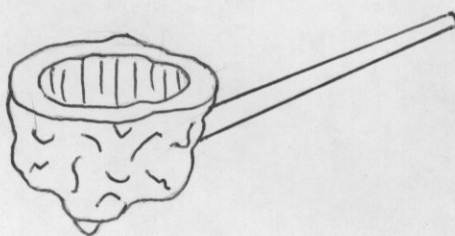
3.

FÜZFASIP. Csak tavasszal lehetett készíteni, amikor a fűzfában megindult a nedvkeringés. A 10-15 cm hosszú és 1-1,5 cm vastag levágott fűzfaág kérgét bicskánk nyelével finoman teljes hosszában végigütögettük, amelynek következtében a kéreg elvált az ág fás részétől, amit kihúztunk a kéreghüvelyből. /Ha nem volt aprólékos az ütögetés, akkor a kéreg nem vált el a fától, vagy húzás közben megrepedt./ A készülő sip felső részén - még az ütögetés előtt - nyílást vágunk, amelyen majd a befúvott levegő távozik /1/. A kéregtől megszabadított fás részből kb 2 cm hosszú fúvókát /2/ készítettünk: hosszanti irányban levágtunk belőle tetszés szerinti darabot, majd a fúvókát visszadugtuk eredeti helyére. A megmaradt égvéget is eredeti helyére csúsztattuk vissza. A sip egyenletes hangját a fúvókával tudtuk szabályozni: ha keveset vágunk le belőle, akkor magas, ellenkező esetben mély hangot adott. Az igényesebbek - és ügyesebbek - néhány lyukat vágak a sip fúvóka előtti részébe, ezzel hasonlított a furulyához // /3/. A hangot - a már említeteken kívül - két módon lehetett szabályozni: a sipot fúvó ujjaival

lezárta a lyukat /eredeti sip/, vagy csak egy lyukat hagyott szabadon, illetve a visszadúgott ágdarabot húzta ki-be, ezzel csak részben helyettesítette ujjait,.

GUBACSPIPA. /Gubacs: fás növényeken, rovarok, élősködő gombák okozta szövetburjánzás. Kislexikon, 1968/ Mi a tölgyfa gubacsából készítettük a pipát, mert az volt a legnagyobb. A barna, könnyen faragható gubacs tetejét levágtuk, belsejét kézzel kikapartuk, majd - ugyancsak késsel - kis lyukat furtunk az oldalába, ide dugtuk a vékony pipaszárat: például 15 cm hosszú /természetesen lehetett hosszabb is/ bodzaágot, amelynek "belét" előzőleg kinyomtuk, így jól szelelt. Dohányunk legtöbbször apróra morzsolt száraz falevél volt. Folyamatosan kellett szívni a pipát, hogy el ne aludjon. Sokszor a pipa együtt izzott a dohányjal. A sűrű, bűdös füsttől szédültünk, kevergett a gyomrunk. Ennek ellenére jó volt, mert mi készítettük a pipát, mert férfias volt és - tiltott. Természetesen fiúk készítették és szívták a pipát, 10-12 évesek.

4.

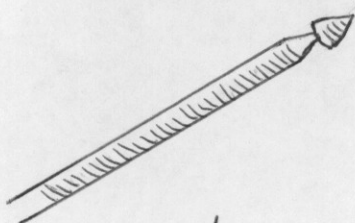
HALÁLFEJ TÖKBŐL. Mindenszentekhez és halottak napjához kötődött az elkészítése. Egy hosszúkás "parasztöknek" az alját levágtuk, hogy a saját lábán megálljon. Belét evőkanállal kikotortuk. Az üres tők héjába /kérgébe/ különböző ijesztő arcokat vágunk. Legnagyobb "sláger" a halálfej volt. A kifaragott tökbe égő gyertyát, gyertya-

csonkot tettünk, fénye a faragáson át kiszökött. A gyertyákat ott-honról, az ünnepekre szánt gyertyákból loptuk el, vagy a temetőben, a sirokról el nem égett gyertyákból csentük el. Természetesen ezzel csak este a sötétben szórakozhattunk az ünnepek két-három hónapja alatt.

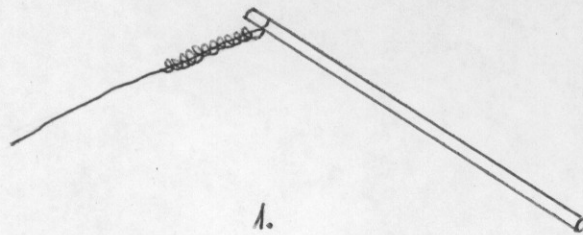
4.

OSTOR. Talán minden 6-12 éves gyerekeknek volt ostora. A legjobb ostorok nyele vékony, hajlékony meggyfa-hajtás volt, kb 1,5 m hosszú, amelynek vékony végétől számítva kb 1,5 cm-en a nyelet körbefaragtuk /1/, hogy az ostor ütés közben ne csusszon le. Magát az ostort mindenből fontuk, ami fonható volt: felbontott kötélből, madzagból és kenderből kettős fonással. A fonandó anyagot falból, fából kiálló szögbe, vagy hasonló alkalmatosságba akasztottuk /pl ajtó sarokvasa/, majd két részre választva /kettős fonás/ a külön-külön álló szálakat szorosan összefontuk: a jobb kézben lévő szálakat balra, a bal kézben lévőket jobbra összefontuk, így a jobb balra került, a bal jobbra. . Ha elfogyott a fonandó anyag /kb 50-100 cm/, akkor már csak a 8-10 cm-es sudár hiányzott az ostorról, amit - ha lehetett - egybefontuk az ostorral, ha nem, akkor legtöbbször kenderből és a raffiához hasonló áztatott finom hársfakéregből. A sudár fonását 4-5 cm-nél befejeztük: szorosan bütökbe kötöttük, természetesen szabadon hagyva a fonatlan végét, ami maga volt a sudár. Leggyorsabban a hársfakéregből font sudár kopott. A megfont ostort hurkoló kötéssel a nyélhez erősítettük. Az egészen kicsi gyerekeknek egyszerű ostora volt: egy vékony bot végére kötöttek egy, a bothoz illő hosszúságú madzagot. Mindkét ostor alkalmas volt az aprójóság hajtására, a tyúk /tik/, a kakas /kokas/, a csirke /csibe, a liba /lúd/ terelésére.

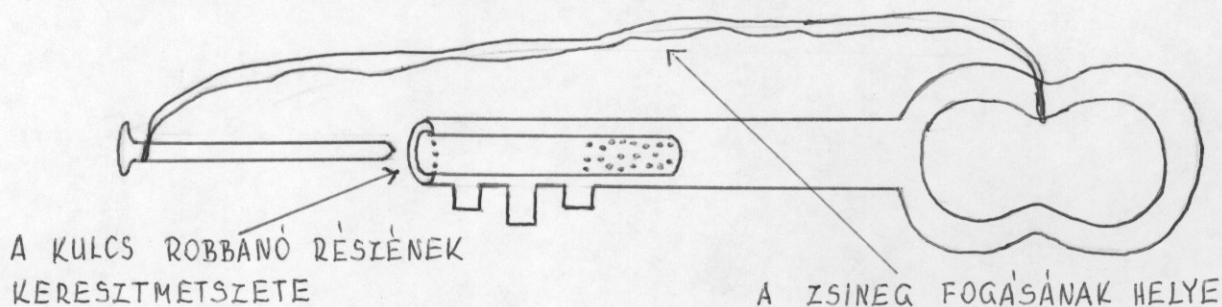
4.

OSTOR SUTYIBÓL. Sohasem tudtam, ma sem tudom, hogy a sutyinak mi az "igazi", hivatalos neve. Csak azt tudom, hogy a patak partján élő fűzfabokrok hosszú egyenes ágait szerette: ezekre tekeredett fel, mint a kigyó 2-3 mm-es vastag szárával. Az ágakról "lefejtett" 1,5-2 méteres egy szál sutyiból készítettük az ostort. A szál rövidebb végét a hosszabb végére tekertük /1/ szorosán úgy, hogy a tekerések egymást ériék. A tekerést saját maga kötésével rögzítettük. A megmaradó egy hosszú szál volt maga az ostor. Sudara nem volt. Az ostort vékony madzaggal vagy erős cérnával kötöttük a nyélre, amely hasonló volt a többi ostornyélhez. Csak játszásra használtuk, lovaszkor: ha a ló - madzaggyeplőbe fogott barátunk - nem megfelelő gyorsan vagy irányban ment, egy kicsit megütöttük az ostorral, de csak kicsit, mert a sutyi erősen csipett. Az ostort csak Vadaskertből ismerem.

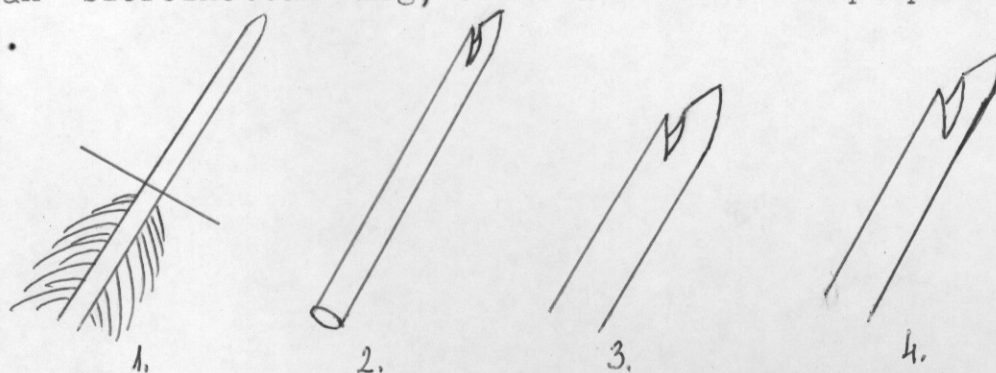
PINCEKULCS-DURRANTÓ. Ehhez a játékszerhez már ipari termékek kellettek: öreg, lyukas pincekulcs /általában ezek voltak a lyukasak és a nehezebbek/, vastag szeg, vagy más fémdarab, amely passzolt a kulcs üregébe, valamint egy kb 30 cm-es erős zsineg, továbbá pirosfejű, robbanásra "hajlandó" gyufa. 10-15 szál pirosfejű gyufa fejét "Lehúztuk" /fás része nem kellett/ beleöntöttük a kulcs üregébe, ráhelyeztük a "gyúszeg", amit előzőleg erős zsineggel a kulcshoz kötöttünk, majd a madzagot megfogva a "betöltött" kulcsot a "gyúszeg" felőli végével valamilyen kemény tárgyhoz ütöttük /betonkerítés, téglafal stb/, amelynek következtében a betöltött gyufafejek hangos durranás kíséretében felrobbantak. A robbanás ereje néha ellökte a "gyúszegtől" a kulcsot. Veszélyes játék volt, hiszen ha a töltet sok volt, szétrobbanhatott a kulcs veszélyeztetve a durrantót vagy a körülötte állókat. A durrantáshoz csak a pirosfejű gyufa volt alkalmas, gyártásának beszüntetése után megszűnt ez a játék, amit elsősorban - szinte kizárólagosan - szilveszterkor és új esztendő napján használtunk. , ezzel búcsúztattuk az óvet, és köszöntöttük az újat.

Csak 14-16 éves fiúk használták, akik már majdnem tisztáb-an voltak v-eszélyességével. Természetesen csak azok használták, akiknek volt ilyen kulcsa. Valószínűleg a mai petárda elődje volt.

1.

TOLLSIP. A liba /lúd/ üreges szárnytollának vastagabbik végét levágtuk /1/, majd a vékonyabbik végénél bemetszettük /2/. A sipot szájba véve a bemetszés miatt keletkezett résen befűjt levegő erős hangot adott. A bemetszés révén keletkezett nyelv részének szűkítésével és tágításával a hang magasságát és mélységét lehetett szabályozni /3-4/A hangot a bemetszés hosszával is lehetett szabályozni. A szűk vagy rövid bevágás magas, a hosszú bevágás mély hangot adott. Természetesen a lúdtollat az állat levágása és megkopasztása után "szerezhettük" meg, ez vonatkozik a krumplipuska készítésére is.

TÖKTROMBITA. Nevéből eredően nyári játékszer. A tökszárról levágtuk a levelet úgy, hogy a levél levágása után is zárt legyen a szár elmentétben a vastagabb végével. A zárt részről a bicska hátával levakartuk az apró tüskéket, mert ezt a részt kellett szájba véve fújni a trombitát, majd 2-3 cm hosszan késsel bevágtuk, hogy bele is tudjuk fújni a levegőt. Ha vastag volt a tökszár, lágy, mély hangot adott, ha vékonyabb, magasabb volt a hangja. A hang magasságát, mélységét - hasonlóan a tollsiphoz - a bevágással is lehetett szabályozni.

1.

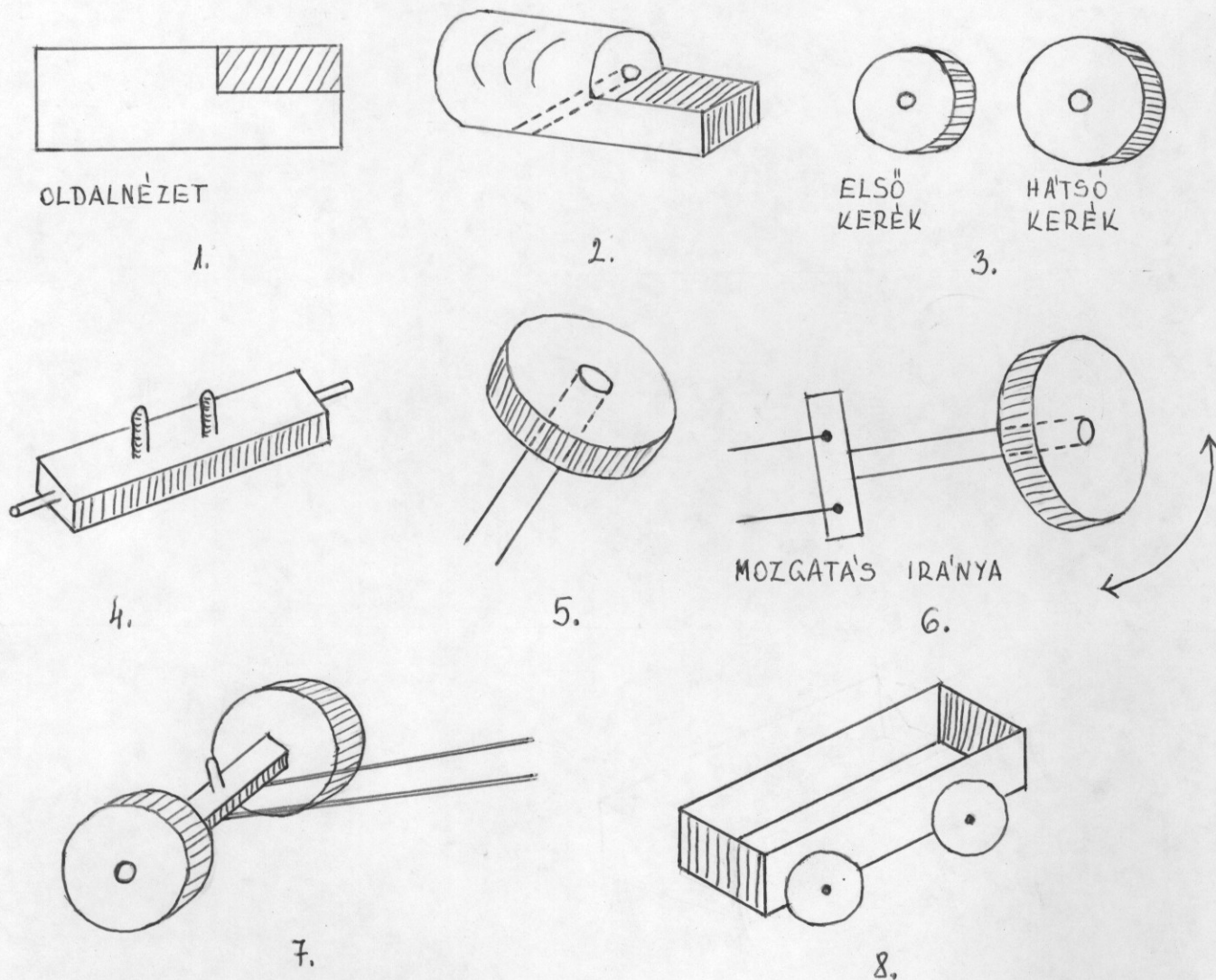
TRAKTOR. Elkészítése a legtöbb munkába került. Hozzávalók: könnyen fűrészszelhető fa /lehetőleg hárs/, néhány szög, pár centi drót, esetleg erős, vékony zsineg. Szerszámok: fűrész, kisbalta, fűrő /furu/, kalapács, bicska. Az egyenes, 6-8 cm vastag, péterszögmentes fából lefűrészeltünk 10-15 cm hosszú darabot. /természetesen ettől eltérő méretek is voltak./ Az egyik végét befűrészeltük a fa vastagságának feléig. A befűrészelt részt kisbaltával lehasítottuk, bicskával simára faragtuk, ide került a kormány /1,2/. A kormány helyére olyan szögben fűrtünk lyukat /lukát, likát/ a traktor testébe, hogy a kormány majd elérhesse a kerekeket /3/. Kifűrészeltük a kerekeket /3/, nagyságuk mindig a traktor nagyságától függött. A kifaragott tengelyre (4) fölszereltük a kerekeket. Hogy le ne csússzanak, apró szögekkel vagy vékony dróttal akadályoztuk meg ezt a lehetőséget. A kerekekkel fölszerelt tengelyeket két szöggel a traktor "alvázához" erősítettük. A kormány szerkezet végeredményben kifűrt lukba erősített féltengely volt, rögzítve /5/. A traktor forgására-tolására voltak alkalmasak. Természetesen a kerekek tolás közben forogtak. Forgásukat néha zsirral könnyítettük, segítettük. Ezek voltak a kezdetleges és az ügyetlenebb gyerekek traktorja.

A modernebb traktorok lényeges változásai. Az első tengelyt egy szöggel erősítettük a traktorhoz, többször megforgattuk, hogy a szög ellenére menetközben is fordítani tudjuk. A traktorra fűrt lyukon át dugott kormány már forgatható volt. A kormányrúd végére kis bádoglepot erősítettünk /6/ legalább három apró szöggel, hogy mozdulhasson el: kövesse a kormány mozdításának irányát. Ezzel a mozdulattal lehetett irányítani az első kerekeket a megfelelő irányba /6/, ugyanis a kormánykerék re erősített két drót másik végét az első tengely kerekeinek közelében rögzítettük /7/. Természetesen a traktort kézzel toltuk /közben börrögéssel utánoztuk az igazi traktor hangját/, és a toló kézzel forgattuk a kormánykereket is.

A pótkocsit könnyebb volt elkészíteni /8/ a ház körül található deszkadarabokból. Négy kereke egyforma nagyságúak voltak. Tengelyüket kezdetben mereven rögzítettük, majd - a modern traktorok idején - az első tengelyt a rászögezett rúd segítségével a traktorhoz kapcsoltuk, így követhette a traktor fordulatait. Játzsásiból szállítottunk vele mindent, amit ilyen kis kocsival lehetett. Voltak, akik a játzsási masinálástól /gabonacséplés/ "igazi" zsákokban, rongyokból varrt 10-12 cm hosszúságú zsákokban hordták el a tarlón öszszeszedett és összemorzolt búzakaralászból "kimasinál" gabonát, de legtöbbször finom föld vagy homok melyettesítette a búzát. A kocs

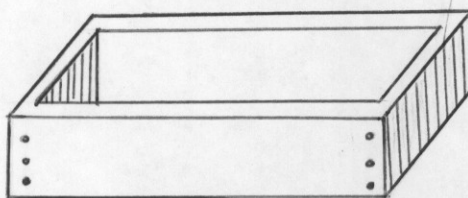
méreteit a traktorhoz igazítottuk.

A traktorok és a pótkocsik készítése kitűnő nyári játék volt a 10-14 éves fiúknak.

VÁLYOGVETŐ. A vályogvetés "technikáját" a felnőttektől lestük el. A vadaskerti kenderásztató kis tavak környékén bőven volt sárgaföld meg viz: a tavakat tápláló források, patakok. Az apróra vágott sárgaföldet mi is megszórtuk pelyvával /polyvával/, megöntöttük vízzel, majd - a felnőttektől eltérően nem lábbal, hanem kézzel a kis mennyiséget - összegyűrtük. Ezt többször megismételtük, hogy a keverék minél simább legyen, utána a vízbe mártott, deszkából készített vetőt /1/ - egyenes, fűves területen - megtöltöttük, lesimitottuk, majd a vetőt megemelve a fűvön maradt a kis nyers vályog. A mi vályogvetőnk mérete természetesen sokkal kisebb volt a felnőttek vetőinél: hosszúsága 8-10 cm, szélessége 3-4 cm, mélysége /magassága kb 3 cm. Mi nem ezeket készítettünk, csak annyit, ami kis

traktorunk és annak pótkocsija részére kellett. 9-10 évesek voltunk akkor. Vályogvetésünk rövid életű volt.

1.

ZUGATTYU. Nem volt "anyagigényes" játék. Egy 30-40 cm hosszú kb 5 cm széles, 4-5 mm vastag deszkadarab egyik végére lyukat /lukat, likat/ fúrtunk, amibe kb 1 méteres ^{madzagot} fűztünk-kötöttünk, ezzel alaposan megforgattuk függőleges irányban, amelynek következtében folyamatosan változó zúgó hangot adott. A zúgás erőssége a pörgetés gyorsaságától és a pörgetett deszka vagy kéreg milyenségétől függött. A játékot csak Nagyberkiből ismerem, az 1950-es évekből. 8-10 éves fiúk játéka, játékszere volt.

Nagyberki, 2004. december

A rajzokat készítette: Frech Józsefné

Frech József

Adatközlők:

1. Frech Józsefné /1945-/ 7255 Nagyberki, Ujváros u. 10.
2. Stágl József /1945-/ 7255 Nagyberki, Petőfi S. u. 28.

Kedves Orsi!

Mindenekeelőtt köszönjük a felbecsülhetetlen értékű könyvet. Megdöbentő volt találkozni - pedig még csak böngésszük, izlelgetjük a gyűjteményt - a százvalahány éves játékokkal: érezni a változatlanságot /ritkán/, a finom vagy erős, és természetesen változatos. Néhány gyerekkori játékunk leírásánál majd érezni is lehet ezeket a változásokat. Akkor hozta a postás a kis csomagot, amikor a labdajátékok irásával foglalkoztam.

Első levelében írta: "...jó lenne ezeket valamilyen módon közzé is tenni." Nem hiúságból mondom: örülnénk neki, mert - telefonban már említettem - azt tartom igazi tudásnak, amit másnak, másoknak is átad az ember. Nekünk sem kapcsolatunk, sem pénzünk a megjelentetésre nincsen, csak gyűjtünk, emlékezünk és írunk.

Eddig megpróbáltam csoportosítani a játékokat, arra kérem, hogy ezután tekintsen el ettől a gyorsaság miatt: szeretnénk /ez nem királyi többe/ a lehető legrövidebb idő alatt minél többet ismertetni. /Majd a kutatók /ha valakit ez a téma egyáltalán érdekel/ kiválasztja a magának szükségeset, megfelelőt.

Köszönöm a korrektúrát. Böcsülettel bevallom: nekem türelmem, az Erzsikének ideje nem volt az írás újraolvasására.

A "Töri, töri sóskát..." folytatását nem ismerem, de ha találkozom vele, azonnal leirom.

A verémtojás mennyiségémél az étvágyunk volt a nagyobb még akkor is, ha illegális tojássütésünk nem volt a konyhaművészet remeke.

A legnagyobb aratásunk idejénél valóban hiányzik az igék egyike.

A sutyit már megbeszéltük: szulák, ami a nedves patakparton nagyra nőtt, és hosszan kúszott, tekeredett a fűzfabokrok vékony ágaira.

Azért a néprajz mellett nem tudok elszakadni a helytörténet más területétől sem: január utolsó napjaiban fejeztem be a Nagyberki és Kisberki a II. világháborúban pályamunkámat /36 gépelt oldal, mellékletek nélkül/. Természetesen ebben is szerepel néhány visszaemlékezés-rész, mert vallom: a levéltári adatok és az ember emlékezete

kiegészítik egymást még akkor is, ha az emlékezet kopik, és - talán ennek következményeként? - néha szépít. A levéltári iratok is sokszor szépítenek...

Az Erzsike nevében is szeretettel köszöntöm.

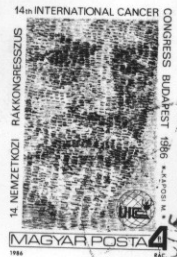
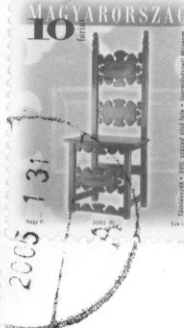
Nagyberki, január 30.

Erzsike

Fréch József
NAGYBERKI

Ujváros u. 10.

7255

Múzeumok Somogy Megyei Igazgatósága
Kapitány Orsolya részére

7400 KAPOSVÁR

Fő u. 10.